

Ahmed Avni Konuk'un Mesnevî-i Şerîf Şerhi*

Bekir ÇINAR**

Özet

Bu çalışmada son dönem mesnevî şârihlerinden olan Ahmed Avni Konuk'un Mesnevî-i Şerîf Şerhi'nin şerh usûlü incelenmiştir. Eserin yazılış sebebi, şârihin müracaat ettiği kaynaklar, etkilendiği görüşler belirtildikten sonra, şerh usûlü incelenmiştir. Daha sonra şerhin bölümleri örneklerle gösterilmiştir. Şerhteki atıflar, kıyaslamalar, yapılan tenkitler ve şerhin dikkat çeken bazı özellikleri incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Klâsik Türk Edebiyatı, şerh, Mesnevî, Ahmet Avni Konuk.

Ahmed Avni Konuk's Mathnawi Commentary

Abstract

In the study, the analysis method of Ahmed Avni Konuk, who is among the latest Mathnawi analysts, of his Mathnawi commentary is analyzed. The method of analysis is examined after mentioning the reason why the book was written, the sources that the analyst mentioned and the ideas by which the analyst was influenced. The references, comparisons, criticisms and some remarkable features of the analysis are analyzed.

Keywords: Classical Turkish Literature, commentary, Mathnawi, Ahmed Avni Konuk.

Giriş

Yirminci yüzyılın önemli Mesnevî şârihlerinden olan Ahmed Avni Konuk (d.1868-ö. 1938), İstanbul'da doğmuştur. Konuk, ibtidâî mektebini bitirdikten sonra Galata Rüştîyesine girmiş, daha sonra Dârüşşafaka'yı bitirerek Mevlevî

* Bu çalışmadaki bilgilerin çoğu, kaynakçada belirtilen Çınar 2009 ve Çınar 2019 adlı çalışmalarımızdan alınmıştır. Bu çalışmaya mesnevî şerhleri konusunda yapılan yeni çalışmalar eklenmiştir.

** Prof. Dr., Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, bcinar67@gmail.com, ORCID: 0000-0002-5365-4839

tarikatine intisap etmiş, mürşidi Mesnevîhan Selânikli Mehmed Esad Dede'den *Mesnevî* okuyup icâzet almıştır (s.11).³¹⁴ Bu sıralarda Mekteb-i Hukûk-ı Şâhâne'ye girmiş, Arapça, Farsça ve Fransızca öğrenmiş, musikimizin büyük üstatlarından Zekâî Dede'den musikî dersleri almış, birçok eser meşk etmiştir (s.11-12).

Mesnevî'nin, çeşitli yüzyıllarda otuzdan fazla şerhi yapılmıştır. Mesnevî'nin tamamı günümüze kadar yedi defa şerh edilmiştir. Bu şerhler şunlardır:

“Şem’î Dede (ö. 1596’dan sonra),

Ankaravî İsmail Rusûhî Dede (ö. 1631),

Şifâ’î Mehmed Dede (ö. 1671),

Şeyh Murad-ı Buhârî (ö. 1848),

Ahmed Avni Konuk (ö. 1938),

Tâhirü'l-Mevlevî (ö. 1951),

Abdûlbâki Gölpınarlı (ö. 1982).

Yukarıda belirtilen şerhlerden Derviş Mehmed Şifâyî'nin *Mesnevî Şerhi*'ni hazırlayan Özdemir (2016: 9), Şifâyî'nin, *Mesnevî*'nin iki cildini şerh ettiğini ve bu konuda kaynaklarda bilgi eksikliği olduğunu belirtmektedir. Aynı araştırmacı “Birçok kaynakta Derviş Muhammed Şifâyî, *Mesnevî*'nin altı cildini şerh eden şârihler arasında sayılmaktadır. Kaynaklarda Süleymaniye Kütüphanesinde bulunduğu söylenen eser, Ali Temizel'in de belirttiği gibi sadece *Mesnevî*'nin ilk iki cildinin şerhinden mürekkeptir. Eğer diğer ciltlerin şerhi varsa bile bu ciltler gün ışığına çıkarılınca kadar *Mesnevî Şerhi*'nin iki cildi kapsadığı bilinmelidir.” demektedir (Özdemir, 2009: 493).

Bunlardan Ankaravî, Konuk, Tâhirü'l-Mevlevî ve Gölpınarlı *Mesnevî*'yi ayrıntılı bir şekilde, diğerleri ise (Şem’î, Şifâ’î, Murad-ı Buhârî) çok kısa sayılabilecek bir tarzda şerh etmişlerdir” (Güleç, 2007: 1). Konuk, Tâhirü'l-Mevlevî ve Gölpınarlı şerhleri, yakın dönem, yani son yüzyılda yapılan şerhler olarak değerlendirilebilir.

³¹⁴ Kaynak belirtilmeden verilen sayfa numaraları, Ahmed Avni Konuk, *Mevlâna Celâleddin Rûmî Mesnevî-i Şerîf Şerhi 1 Tercüme ve Şerh*, hzl. Selçuk Eraydın-Mustafa Tahralı, Kitabevi Yay., İstanbul 2006 adlı eserin sayfa numaralarını göstermektedir. Ahmed Avni Konuk'un, *Mevlâna Celâleddin Rûmî Mesnevî-i Şerîf Şerhi*, Mustafa Tahralı'nın koordinatörlüğünde 13 cilt olarak yayımlanmıştır. Bu sayfadan itibaren incelememize konu olan bu eserden alınan bilgiler, dipnotlar da dâhil olmak üzere, külfete kaçmamak için sadece sayfa numaraları belirtilerek verilmiştir.

Konuk, “şerhinin hazırlanışında Türkçe ve Farsça şerhlerden istifade etmiş, daha önceki şârihlerin görmediği, Hindistan’da basılan Mesnevî şerhlerini de incelemiştir. Konuk’un hem Mesnevî’nin 6 cildinin tamamını şerh etmiş olması, hem de birçok şerhten faydalanması eserin kıymetini artırmaktadır” (s.13). Ayrıca Konuk’un, İbn Arabî’nin *Fusûsu’l-Hikem* ve *Tedbirât-ı İlâhiyye* eserlerini şerh etmiş olması ve Mevlâna’nın *Fîhi Mâ Fih Tercümesi*’ni yapması, hem şârihin bu sahadaki kudretini göstermekte, hem de bu şerhin değerini artırmaktadır.

Konuk’un, Mesnevî şerhini hangi tarihlerde ve niçin yaptığı, şerhte hangi nüshayı kullandığı, hangi şerhlere müracaat ettiği ve hangi kaynaklardan faydalandığı, şerhini hangi görüşler ışığında yaptığı ve hangi metodu kullandığı gibi birçok sorunun cevabı mukaddimesinde açıklanmaktadır.

1. Mesnevî-i Şerîf Şerhi’nin yazılış tarihi ve yazılma sebebi

Konuk, mukaddimesinde belirttiğine göre, Mesnevî’yi şerh etmeye 1348 (1929)’da başlamış ve 1356 (1937)’de tarihinde bitirmiştir (s.27). Onu bu şerhi teşvike zorlayan sebeplerin başında kendi ifadesiyle aşktır. Zira mukaddimesinde, “Mesnevî-i Şerîf gibi bahr-ı bî-pâyân içinde yüzgeçlik etmek, benim gibi ilimde ve hâlde ve amelde kolu ve kanadı kırık bir âcizin işi değil idi. Fakat aşk, bu aczimi gözümde örttü ve bu hususta beni cesur yaptı. Zîrâ aşkın hâssalarından biri de korkağı ve âcizi cesur yapmaktır.” (s.27) diyerek özetlemektedir. Mesnevî Şerhi’nin birinci defterinin kapağı içine yapıştırılmış bir yaprak üzerinde Mesnevî-i Şerîf Şerhi’ni ikmalî dolayısıyla, şârihin imzasıyla (s.16) yazılmış 16 beyitlik bir kaside bulunmaktadır. Bu kasideden de anlaşılacağı üzere Ahmed Avni Konuk’u Mesnevî’yi şerh etmeye sevk eden temel sebep, dayanılmaz hâle gelen aşkını anlatma ihtiyacıdır.

2. Mesnevî-i Şerîf Şerhi’ne esas alınan nüsha

Ahmet Avni Konuk, şerhe esas aldığı nüshayı ve gerekçesini “Şerhte ittihaz ettiğim metin, İsmail Rusûhî Ankaravî hazretlerinin nüshasıdır.” (s. 27) diyerek, hem *Mesnevî-i Şerîf* nüshaları hakkında malumat vermekte hem de Ankaravî nüshasının huzûr-ı Mevlâna’da yazılmış olan nüshalardan istinsah edildiğini ve bu nüshanın doğru bir nüsha olduğunu belirtmektedir. Ancak bu nüsha ile Hint şârihlerinden *İmdâdullah* hazretlerinin matbu nüshasındaki beyitler kıyaslanmış, bazı kelime örnekleri verilmiş, bu tarz küçük farklılıkların “manayı değiştirmediklerini” ve “kıyl ü kâle değer mahiyette olmadığını” belirtmiştir (s.30).

Konuk'un kullandığı metin hakkında ayrıntılı bilgi vermesi şerh geleneği açısından da ilginçtir.

3. Ahmed Avni Konuk'un Mesnevî-i Şerîf Şerhi'nde müracaat ettiği kaynaklar

Konuk'un hangi şerhlere müracaat ettiğini ve hangi kaynaklardan faydalandığını, “Mürâcaat ettiğim şerhler, Ankaravî, Hind şârihlerinden İmdâdullah, Bahru'l Ulûm Abdü'l-Alî, Velî Muhammed Ekberâdî, Mükâşefât-ı Rızavî ve Abdurrahman Leknevî hazarâtının şerhleridir (s.39).” şeklindeki ifadelerinden anlıyoruz. Müracaat ettiği lügâtleri, “*Kâmus, Burhân-ı Katî*’in Fârisî aslı ve Hind tab’ı, *Müntehabü'l-Lügât, Şemsü'l-Lügât, Gıyâsü'l-Lügât, Behâr-ı Acem, Heft-Kulzüm, Çerâğ-ı Hidâyet* ve *Ahter-i Kebir*’dir ki, bunların nüshaları elimde mevcuddur” (s.39) diyerek sıralamaktadır. Şerh ve izah konusunda faydalandığı muhtelif kaynakların başlıcalarından “*Fusûsu'l Hikem*³¹⁵, *Fütuhât-ı Mekkiyye, et-Tedbirâtü'l İlâhiyye fî Islâhi Memleketi'l İnsâniyye*³¹⁶, *Bülgatü'l-Gavvâs, Cevâhir-i Gaybî, Fîhi Mâ Fih*³¹⁷, *Menâkıb-ı Sipehsâlâr, Avârifü'l-Maârif, Arâisü'l-Beyân, Tefsîr-i Nahcivânî, Usûl-i Aşere, Ta'rifât-ı Seyyid, Istilâhât-ı Sûfiyye-i Kâşânî, Istilâhât-ı Sûfiyye-i Ni'metu'llâh, Ma'rifet-nâme, Ma'nevî Şerhi, Nefahâtü'l-Üns, Matla'u'l-Ulûm Mecma'u'l-Fünûn, Azîz Neseî Resâili*³¹⁸, *Reşehât, el-İnsânü'l-Kâmil*’i saymaktadır.

4. Ahmed Avni Konuk'un etkilendiği görüşler ve yaptığı tenkitler

Şârih, şerhindeki tasavvufi açıklamaları, daha önce İbn Arabî'nin *Fusûsu'l-Hikem* ve *Tedbirât-ı İlâhiyye* eserlerini şerh ettiğinden, İbn Arabî'nin görüşleri ve Mevlâna'nın *Fîhi Mâ Fih Tercümesi*’ndeki mütâlâlarından faydalanmıştır. Bu hususta bazılarının tenkidine maruz kaldığı, Feridun Nafiz Uzluk’a yazdığı mektuptan anlaşılmaktadır.³¹⁹ Şârih, Mukaddimesinde “Müsteşrikler hakkındaki mütâlâ’at” (s.49) başlığında son zamanlarda garpta Mesnevî-i Şerîfe karşı bir

³¹⁵ Muhyiddin İbnü'l Arabî'nin bu eseri, Ahmed Avni Konuk tarafından tercüme ve şerh edilmiştir (s. 40).

³¹⁶ Muhyiddin İbnü'l Arabî'nin bu eseri, Ahmed Avni Konuk tarafından tercüme ve şerh edilmiştir (s. 40).

³¹⁷ Mevlâna'nın bu eseri Ahmed Avni Konuk tarafından tercüme edilmiştir (s. 40).

³¹⁸ Ahmed Avni Konuk tarafından tercüme edilmiştir (s. 40).

³¹⁹ Yakup Şafak, “Son Mesnevî Şârihlerinden Ahmed Avni Konuk’un Mevlâna’nın Eserlerine, Fikirlerine Dair Mektubu”, *İlmî Araştırmalar*, S.16, İstanbul 2003 (s.14).

rağbet hâsıl olduğunu, bunlardan Reynold A. Nicholson'un İngilizce bastırıldığı Mesnevî-i Şerife yazdığı mukaddimeyi “şâyan-ı dikkat” olarak görmekle birlikte, onun çıkardığı hükümleri, “yabancılık neticesi” olarak yanlış bulmakta ve bu yanlışlıkların gerekçelerini açıklamaktadır.³²⁰

Şârih, mukaddimesinde, Mesnevî-i Şerîf'in şiir olup olmadığını şiirin tanımını yaparak açıklamaktadır. O, şiiri “kasd üzerine mevzûn ve mukaffâ olarak söylenen söz”(s.31) olarak tanımlamaktadır. “Kasıddan ârî olarak söylenen mevzûn ve mukaffâ sözler şiir haricinde kalır. Nazım ve şiir nokta-i nazarından Mesnevî-i Şerîf'in hâli böyledir (s.31). Şârih, bu görüşlerini Mesnevî'den ve Divân-ı Kebîr'den örneklerle açıklamaktadır. Gerçekten de insanlar, Mesnevî'yi “edebî bir eserden çok özlü bir tefsir niyetiyle okumuşlardır”(Avşar, 2007: 59). Ancak şârih, Hz. Mevlâna'nın dibâcesinde: “Manzum olan Mesnevî-i Şerîf'i uzatmakta ictihâd ettim.” buyurdıkları cihetle Mesnevî-i Şerîf'in “Elfâzı ve sûreti şiirdir.” demektedir (s. 53). Bu bölüm Mesnevî'nin mahiyetinin çeşitli delillerle genişçe anlatıldığı ve tanıtıldığı bir bölüm hüviyetindedir.

Zaman zaman çeşitli tartışmalara konu olan yedinci cilt mesnevî hakkında da Konuk, yedinci cilt Mesnevî hakkındaki görüşlerini, “1035/1625 tarihinde zuhûr eden yedinci cild-i Mesnevî sahtedir ve aslı yoktur” (s.39) diyerek Mesnevî'den örneklerle ispatlamaktadır. Ayrıca İsmail Ankaravî'nin yedinci cildi şerh ettiğini, ancak bu şerhin “Murâd-ı Râbî'in cebir ve isrârı ile vâkî olduğunu” ve Ankaravî'nin ifâdâtından bu rivayetin doğru olduğunun anlaşıldığını” (s.41) belirtmektedir.

Şârih, mukaddimesinde Vahdet-i vücûd ve vücûdîlik (panteizm) hakkında izahatta bulunmuş, iki kavramı on bir maddede kıyaslayarak açıklamış ve farklarını göstermiştir. “Vahdet-i vücûd ilmi, Cenâb-ı Hak'tan nâzil olmuş, vücûdîlerin ilmi ise varlığın birliğini sezmekten ibarettir” (s.50). “Vahdet-i vücûd müşâhidlerinin ilmi, fenâfillâh dedikleri hâlin vukû'undan sonra kendilerine hâsıl olan bir ilm-i şuhûdî, vücûdîlerin ilmi ise feylesofların birbirinden alıp kendi akıllarına göre tevsî ettiği ilm-i nazarîdir (s. 51). Bu izahlar, çeşitli mukayeselerle birçok açıdan geniş bir şekilde açıklanmaktadır.

³²⁰ Reynold A. Nicholson'un iddiaları: “Celâleddin kendi eserini tashih, ta'dil ve ıslâh etmek işini başkalarına havale etmiştir. Mesnevî'nin VI. cildi nâ-tamamdır. Mevlâna'nın nazmı ve aruzu Sadî ve Hâfız gibi şâirler kıyâsen gevşektir (s. 49-50).” şeklinde hükümleri içermektedir. Bu konuda geniş bilgi için bk. (Güleç, 2006: 227-240).

I. Ahmed Avni Konuk'un Mesnevî-i Şerîf Şerhi

I. a. Şerh usûlü

Konuk, önce mukaddimeyi sonra ardından *Mesnevî*'nin Arapça dibâcesini tercüme edip ayet ve hadisler yardımıyla dibâceyi şerh etmiştir. Dibâcenin izahından sonra *Mesnevî*'nin ilk Farsça beytini verip tercümesini yapar ve

Şerhe başlar. Konuk'un beyitleri şerh ederken kullandığı metot mukaddime verilecek bilgilerle aynı usuldedir. Şârihin mukaddime belirttiği gibi, *Mesnevî* beyitleri, kelime kelime ve anlaşılır bir şekilde tercüme edilmiştir.

Şârih mukaddimesinde, “Esâsen fakîrin tuttuğu yol, her beytin kelime kelime tercümelerini mümkün olduğu kadar açık bir lisân ile yazmak olmuştur. İsteyen doğrudan doğruya bu tercümeleri okuyarak Mesnevî-i Şerîf'i kolaylıkla hatm edebilir.” diyerek şerh usulünü açıklamıştır. (s.53).

Beyitlerin açıklaması konusunda ise, “Beyitlerin birçoğunun izâhatını unutmadım; ancak izâhatın uzatılması ve lügâtlerin gösterilmesi zarûrî oldu. Beyitlere numara koymayı birkaç cihetten fâideli gördüm. Birisi her cilde birbirine ta'alluku olan bahisleri numaralar ile göstermek, okuyanlara bir kolaylıktır. Diğer her cildin kaç beyti hâvî olduğu derhal görülür. Diğer fâidesi de ileride bir fihrist-i ebyât yapmak için kolaylık olur (s.53).” demektedir. Şârih, Mesnevî-i Şerîf'i nazmen selis okuyabilmek için “ilm-i aruz kâidelerine de vakıf olmak” gerektiğini, ilm-i arûza vâkıf olmayanlar, bazı müsteşrikler gibi nazm-ı Mesnevî'yi tenkide cür'et edeceklerini” belirtmektedir.

Konuk, *Mesnevî Şerhi*'nde klâsik şerh metodunu kullanmıştır. Farsça beyitleri numaralayıp yazdıktan sonra “tercüme” diyerek beytin tercümesini, daha sonra “izah” diyerek beytin açıklamasını yapmıştır (s.13). Ancak incelemeye esas aldığımız bu yayında tekrardan kaçınmak için tercüme ve şerh ibareleri belirtilmemiştir. Konuk, gerekli gördüğü yerlerde Farsça beyitteki bazı kelime ve deyimlerin lügat anlamlarını vermiş, sonra tasavvufî manasını açıklamıştır. Bu açıklamalardaki görüşlerini daha önce şerh ettiği İbn Arabî'nin *Fusûsu'l-Hikem Tercüme Şerhi* ve *Tedbirât-ı İlâhiyye Tercüme Şerhi*'nden ve Mevlâna'dan tercüme ettiği *Fîhi Mâ Fîh Tercümesi*'nden alıntılar yaparak desteklemektedir (s.13). Ayrıca diğer şârihler gibi ayet ve hadislerden de sıkça faydalanmıştır.

Şârih, önce *Mesnevî*'nin Arapça dibâcesini tercüme etmiş, sonra bazı kelimelerin lügat anlamlarını vermiş, gerekli gördüğü kelimeleri geniş bir şekilde açıklamıştır. Bu açıklama “mesnevî” kelimesinden başlamaktadır. “Mesnevî, şâirlerin ıstılâhında, iki mısra'ı bir kâfiyede olan nazımlara derler. Ve Mesnevî

kelimesi sîga i'tibâriyle masdar-ı mîmîdir. Aslı 'mesnâ' olup, ikişer ikişer ma'nâsınadır. Âhırinde 'yâ' nisbet içindir. 'İkişer ikişere mensûb nazım' demek olur." şeklinde açıklamalar yapılmış, daha sonra dîbâcede geçen *usûl, fıkıh, şer', mişkât, nûr, işrak, cinân, ebnâü's-sebîl, makıyl, ebrâr, ahrâr, sudûr, sea, tatyîb, elkâb, ictihâd, garâîb, nevâdir, zühhâd, dürer, ubbâd, seyyid, mu'temed, zâhire, kudve, mugîs, verâ, nühhâ, vasâyâ, habâyâ, miftâh, arş, ferş, Ebu'l-fazâil, Urmevî, selef, ridâ, şems, Azvâ, finâ, vüfûd, mücidd, ufâd, şârik, basâir, rûhânî, semâviyyîn, nûriyyîn, süket, nuzzâr, huzzâr, mülûk, atmâr* kelime ve ibarelerinin lûgat anlamları açıklanmış, gerekli izahlar yapılmış, bazılarının cümledeki anlamları verilmiş, yer yer Mesnevî'nin diğer ciltlerinden örnekler sunulmuş, gerekli görüldükçe ayet ve hadislerle açıklanmıştır.

I. b. Şerhin bölümleri

Beyitlerin şerhini 6 bölümde incelemek mümkündür. Bunlar sırayla şu şekildedir:

1. Bölüm: Metin

Bu bölümde şerh edilecek beytin Farsça aslı yer almaktadır.

2. Bölüm: Beytin tercümesi

Bu bölümde (ilk 18 beyitte) beyitler tek tek tercüme edilmiştir. Şârih, "tercüme" diyerek beytin tercümesini yapmıştır (s.13). Ancak esas aldığımız bu yayında, tekrardan kaçınmak için tercüme ve şerh ibareleri belirtilmemiştir. Beyitlerin tercümesi mümkün olduğu kadar kısa olup, yorumlu ve mana tercümesi yapılmamış, bu hususlar kelimelerin anlamları verilirken ve izah kısmında yapılmıştır.

3. Bölüm: Kelimelerin açıklaması

Bu bölümde şârih, beyitte gerekli gördüğü kelimelerin önce lûgât anlamlarını verdikten sonra, dilbilgisi kurallarına göre bazı özelliklerini açıklamıştır. Bazı beyitlerle ilgili örnekler şu şekildedir:

Sîne hâhem şerha şerha ezfirâk ³²¹

Tâ bigûyem şerh-i derd-i iştiyâk (I/3)

³²¹ Ahmed Avni Konuk'un Mesnevî-i Şerif Şerhi'nde, beyitlerin Farsça şekilleri yazılmış, Latin harflerle okunuşları verilmemiştir. Bu çalışmada beyitlerin okunuşları, incelememize kolaylık sağlaması amacıyla, Tâhirü'l-Mevlevî, *Mevlâna Celâleddîn-i Rûmî Mesnevî, (Tercüme ve Şerh)*, Ahmed Said Matbaası, İstanbul 1971, s. 49-73'ten alınmıştır. İncelemeye alınan diğer beyitlerde de aynı yol izlenmiştir.

Tercüme: *Ayrılıktan pâre pâre sîne isterim, tâ ki iştiyâk derdinin sırrını söyleyeyim (s.74).*

Yukarıdaki beyitte *şerha* ve *şerh* kelimeleri, “Şerha, et dilimi ve bıçak yarası; şerh, gizli olan bir şeyi açıp koymak demektir.” şeklinde açıklayıp “yani”...diyerek kelimelerin metindeki anlamları açıklanmıştır.

Ney harîf-i herki ezyârî bürîd

Perdehâyeş perdehây-ı mâ dirîd (I/11)

Tercüme: *Ney, bir yârinden munkatı’ olan her bir kimsenin musâhibidir. Onun perdeleri bizim perdelerimizi yırttı (s.83).*

Şârih, yukarıda beyitte geçen “Harîf, mahrem ve musâhib ‘yârî’deki ‘yâ’ tenkîr içindir. Herhangi bir yâr demek olur. Bundan murâd...dır.” diyerek lügât anlamını verdiği kelimelerin, parçada işaret olunan anlamlarını ve tasavvufi anlamlarını açıklamıştır.

Der gam-ı mâ rûzhâ bigâh şüd

Rûzhâ bâ sûzhâ hemrâh şüd (I/15)

Tercüme: *Günler gamımızın içinde akşam oldu; günler yanmalar ile akşam oldu (s.85).*

Şârih beyitte geçen *bigâh* kelimesini, “Müteaddid ma’nâsı vardır; burada akşam ma’nâsı münâsibdir.” diyerek kelimenin beyte en uygun anlamını vermektedir.

4. Bölüm: Beytin şerhi

A. Avni Konuk, tercüme ve kelime açıklamalarından sonra beytin izahını yapmaktadır. Beyit açıklama ihtiyacı duyulmayan kelimelerden kurulmuşsa, doğrudan izah edilmektedir. Konuk, bazı kelimeler için, nüshalar arası değerlendirmeler yaparak doğru kabul ettiği şekliyle izah yapmıştır. Meselâ birinci beytin şerhinde,

1. beyit:

Bişnev in ney çün şikâyet mî küned

Ez cüdâyihâ hikâyet mî küned

Bu neyi dinle, nasıl şikâyet ediyor? Ayrılıklardan hikâyet ediyor.

beytini, tercüme ettikten sonra, “Ellerdeki nüshalarda ‘bişnev ez ney’ ve ‘hikâyet’ ‘şikâyet’ den evvel yazılı ise de, eski nüshalarda ‘bişnev in ney’ sûretindedir; ve ‘şikâyet’, ‘hikâyet’ den evveldir.” diyerek izahatlarını buna göre yapmaktadır. Şârih bu beytin açıklamasında, Hz. Pîr’in ney ile kendi vücûd-ı şeriflerine işâret buyurdıklarını, kâmil insanın vücûdunun “ney”e benzediğini, “ney”in yedi deliğinin insanın yedi a’za-yı zâhiresine işâret ettiğini, insan-ı kâmilin “ney” gibi boş olan vücûdundan görünen fiillerin Hakk’ın tasarrufuyla olacağını belirtmektedir. “Dinle” hitâbı ile başlamasını şârih, “kemâlât-ı insâniyeden olan ilim ve irfânın insana kulak yolundan hâsıl olacağına” bağlayarak, bu fikrini ayetlerle desteklemektedir. Şârihe göre, insan-ı kâmiller, Hz. Peygamberin vârisleri olduğundan onların şikâyetleri, şikâyet değil hikâyettir.

5. Bölüm: Verilen örnekler, hikâyeler, olaylar

Konuk, şerhte verdiği örnekleri -diğer şerhlerde olduğu gibi- genellikle ayet ve hadislerden seçmiştir. Şârih, ayet ve hadislerin yanında, *Fîhi Mâ Fih*’ten (fasıl numarasını belirterek), Mesnevî’den (genellikle cilt ve beyit numaralarını belirterek), İbn Arabî’nin *Fusûsu’l-Hikem*’inden de örnekler vermiş yer yer bazı hikâyelere de yer vermiştir. Şârih on beşinci beyti,

Der gam-ı mâ rûzhâ bigâh şüd

Rûzhâ bâ sûzhâ hemrâh şüd (I/15)

(Günler gamımızın içinde akşam oldu; günler yanmalar ile yoldaş oldu.)

şeklinde tercüme edip gerekli izahları yaptıktan sonra, Sadreddîn-i Konevî hazretlerinin Mevlâna’yı son hastalığında ziyaretine geldiğini ve onun “Allâh sana acele şifâ versin” duasına cevaben Mevlâna’nın “Bundan sonra -Allah şifâ versin- duası sizin olsun, âşık ile mâşuk arasında bir kıl gömlekten ziyâde, bir şey kalmamıştır; nûrun nûra ulaşmasını istemez misiniz? (s. 85).” şeklinde bir hikâye ile bitirmektedir. Bazı hikâye ve olayları ise şârih, *Fîhi Mâ Fih*’te geçtiği şekliyle vermiştir.

6. Bölüm: Tavsiye, nasihat, soru-cevap

Şârihin bazı beyitlerdeki tavsiye, tenbih ve nasihatlerini ayetler, hadisler, Mesnevî ve *Fîhi Mâ Fih*’ten örneklerle vermiş olması ilginç bir özellik arz etmektedir. Bu husus, şârihin Arapçaya vukûfiyetini gösterdiği kadar, izahlarının ve dayanaklarının sağlamlığını da göstermektedir. Dördüncü beytin açıklamasında şârih, “Mademki Hakk’ın ef’âli ve O’nun tecellî-i ef’âli ve âsârı türlü türldür ve birbirine benzemez; binâenaleyh O’nun tecellî-i zâtisi de böyle olur. Tecellî-i ef’âlini buna kıyâs eyle ilh... (76)” şeklinde tavsiyede bulunmaktadır.

Şârih, zaman zaman soru-cevap tekniğinden de faydalanmıştır. Onuncu beytin şerhinde birtakım sualler sormaktadır. Bu beyit,

Âteş-i ışkkest k'ender ney fütâd

Cûşî-i ışkkest k'ender mey fütâd (I/10)

(*Aşkın ateşidir ki “neye” düşdü. Aşkın kaynağıdır ki, meye düşdü.*)

şeklinde tercüme edildikten sonra “neyin” sesinin ateş olduğu, ateşten muradın aşk ateşi olduğu vurgulanmış, muhabbet ve aşkın bütün eşyaya sâri olduğu belirtilmiştir. Bu arada Konuk, tabiat âlimlerine maddenin oluşumu konusunda bazı sualler sorarak, bu suallerinin cevaplarının onlar tarafından da meçhul olduğunu açıklamaktadır. Onlar tarafından itiraz sorulacak sorulara ise, “ya o senin tahayyül ettiğin esîrin fevkindeki vücûd-ı hakikî-i latîf, o fezâyâ nereden geldi?” diye soracak olurlarsa biz de deriz ki: “Biz vücûd-ı hakîkiden bahsediyoruz. O vücûd nereden geldi diye sormak, o vücûdun varlığının yokluğunu tahayyül etmek olur ve artık ona vücûd denemez, adem denir (s.83).” Şârih, böyle suali akl-ı selîmin soramayacağını, ancak bu sualin vehmin suali olacağını belirtmektedir. Bu bölüm her beyitte yoktur.

I. c. Şerhte kullanılan atıflar

Şârih, şerhini daha önce şerh ettiği İbn Arabî'nin *Fusûsu'l-Hikem Tercüme Şerhi* ve *Tedbirât-ı İlâhiyye Tercüme Şerhi*'nden ve Mevlâna'dan tercüme ettiği *Fîhi Mâ Fîh Tercümesi*'nden alıntılar yaparak desteklemektedir (s.13). Ayrıca Konuk, diğer şârihler gibi ayet ve hadislerden de sıkça faydalanmış, özellikle ayetlerin numaralarını belirtmiştir. *Fîhi Mâ Fîh*'ten yaptığı alıntılarda ise, fasıl numaralarını belirtmiştir. Mesnevî'nin diğer beyitlerinden alınan kısımlarında genellikle beyit numaraları belirtilmiştir. Ancak mukaddimesinde sıraladığı kaynaklardan şerhler ve lügatlerin sayfa numaraları verilmemiştir. Bu husus “gördüğüm şerhlerde” (s.74) şeklinde veya eser adı verilip yine sayfa numarası belirtilmeden “Hz. Şeyh-i Ekber (İbn Arabî), *Fusûsu'l-Hikem*'de Fass-ı Nûhî'de (s.81)” şeklinde atıflarla belirtmektedir. Konuk, bu hususta bazılarının tenkidine maruz kalmıştır.

Şârih, kıyaslamalarını genellikle kendi savunduğu görüşleri desteklemek amacıyla yapmaktadır. Meselâ “Ankaravî hazretleri ‘yok olsun’ sözü bedduâ değildir buyurur (s. 81).” şeklinde kendi görüşlerini desteklemektedir.

I. d. Şerhin dikkat çekici bazı özellikleri

Konuk, bir beytin açıklamasında konudan uzaklaşmamak ve sözü gereksiz olarak fazla uzatmamak için, “İleride ebyâtın şerhinde çok tafsilat gelecektir (s.79).”, “Hakkında izaha gerek görülmedi (s. 85).”, “Bu beyt-i şerîf dördüncü beyitte izah olundu (s. 86).”, “Bu beyt-i şerîf, yukarıda geçen ateşin tefsiridir (s.81).” gibi ibarelere yer vermiştir. Bazı beyitler hakkında gerekli izahatlar yapıldıktan sonra, “beytin hülâsa-i mânası şöyle olur (s. 74)” şeklinde, açıklanan fikirler **özetleme** yoluna gidilmiştir.

II. Mesnevî-i Şerîf Şerhi’ne yapılan bazı tenkitler

Bu şerhe yöneltilen iki temel tenkit vardır:

Birincisi şerhte kullanılan mesnevî metninin, Konya’da bulunan en eski nüshadan³²² yer yer farklılık göstermesidir.

İkincisi Konuk’un, Ankaravî ve diğer şârihler gibi, “17. asırdan itibaren mesnevî şârihlerince benimsenmiş olan İbn Arabî’nin görüşleri doğrultusunda yani yanlış yolda şerh yaptığı” şeklindeki tenkidtir. (s.19).

Abdûlbâki Gölpınarlı, bu şerhin yayınlanmasına karşı çıkarak şu itirazları yapmıştır: “Diğer şârihler gibi iyi bir şerh meydana getirmekle beraber, o da ana kaynakları okumamış, bazen Mevlâna’nın sözlerini, fennî buluşlara tadbike uğraşmıştır (Şafak, 2003: 95).” Ayrıca Gölpınarlı, *Mevlâna Müzesi Yazmalar Kataloğu*’unda Konuk’un şerhi için şunları belirtmektedir: “Şerhte ayetler indî tevellere tâbi tutulmuş, zaif ve mevzû hadisler alınmış, ayetlerin sûreleri ve ayet numaraları konmamış, anılan menkıbelerin kaynakları gösterilmemiştir. Birçok şerhten faydalandığını söylediği hâlde basımlarını, aldığı yerlerde sayfa numaralarını vermemiş, hatta adlarını dahi bildirmemiştir. Her hususta İbn Arabî ile istişhad etmektedir. İndeks ve bibliyografya yoktur (Şafak, 2003: 95).” Ancak bu tenkitlere katılmak mümkün değildir.

Konuk, yapılan iki temel tenkite şöyle cevap vermektedir:

Birincisi, Ankaravî nüshasını esas aldığını beyan etmektedir. Bu nüsha da çok beğenilerek okunan bir nüshadır. Aslında bir şârihin görevi, tenkitli metin hazırlamak olmadığından bu tenkit çok da yerinde değildir.

³²² Bu nüsha 677 hicrî tarihli olup Kültür bakanlığı tarafından 1993’te tıpkıbasım olarak yayımlanmıştır (s.19).

İkinci tenkite verilecek cevap ise, İbn Arabî'nin görüşlerinden istifade etmek bir kusur olmamalıdır. Zaten şârihin görüşü, büyük sûfilere arasında hakikatte ve mânada görüş farklılığı olmadığı yönündedir.

Sonuç

Ahmet Avni Konuk, şerhinin hazırlanışında Türkçe ve Farsça şerhlerden istifade etmiş, daha önceki şârihlerin görmediği, Hindistan'da basılan Mesnevî şerhlerini de incelemiştir. Konuk'un hem Mesnevî'nin altı cildinin tamamını şerh etmiş olması, hem de birçok şerhten faydalanması şerhi önemli kalmaktadır. Ayrıca Konuk'un, İbn Arabî'nin *Fusûsu'l-Hikem* ve *Tedbirât-ı İlâhiyye* eserlerini şerh etmesi ve Mevlâna'nın *Fihî Mâ Fih Tercümesi*'ni yapması, hem şârihin bu sahadaki kudretini göstermekte, hem de bu şerhin değerini artırmaktadır.

Konuk, mukaddimesinde belirttiğine göre, Mesnevî'yi şerh etmeye 1929'da başlamış ve 1937'de bitirmiştir. Onu bu şerhi teşvike zorlayan sebep kendi ifadesiyle Mevlâna'ya duyduğu aşktır. Ahmet Avni Konuk'un şerhe esas aldığı nüsha, İsmail Rusûhî Ankaravî hazretlerinin nüshasıdır. Konuk'un şerhte müracaat ettiği şerhler, Ankaravî, Hind şârihlerinden İmdâdullah, Bahru'l Ulûm Abdü'l-Alî, Velî Muhammed Ekberâdî, Mükâşefât-ı Rızavî ve Abdurrahman Leknevî hazarâtının şerhleridir. Şârih, şerhindeki tasavvufî açıklamaları, daha önce İbn Arabî'nin *Fusûsu'l-Hikem* ve *Tedbirât-ı İlâhiyye* eserlerini şerh ettiğinden, İbn Arabî'nin görüşleri ve Mevlâna'nın *Fihî Mâ Fih Tercümesi*'ndeki mütalâalarından faydalanmıştır. Konuk, Mukaddimesinde son zamanlarda Garpta *Mesnevî-i Şerife* karşı bir rağbet hâsıl olduğunu, bunlardan Reynold A. Nicholson'un İngilizce bastırdığı *Mesnevî-i Şerife* yazdığı mukaddimeyi “şâyan-ı dikkat” olarak görmekle birlikte, onun çıkardığı hükümleri, “yabancılık neticesi” olarak yanlış bulmaktadır. Nicholson, “Celâleddin'in kendi eserini tashih, ta'dil ve ıslâh etmek işini başkalarına havale ettiğini, Mesnevî'nin VI. cildinin nâ-tamam olduğunu, Mevlâna'nın nazmı ve aruzunun Sadî ve Hâfız gibi sâir şâirlere kıyâsen gevşek olduğunu iddia etmektedir.

Konuk, yedinci cilt Mesnevî hakkındaki görüşlerini, “1035/1625 tarihinde zuhûr eden yedinci cild-i Mesnevî sahtedir ve aslı yoktur.” diyerek Mesnevî'den örneklerle ispatlamaktadır. Şârih, mukaddimesinde Vahdet-i vücûd ve vücûdilik (panteizm) hakkında izahatta bulunmuş, iki kavramı on bir maddede kıyaslayarak açıklamış ve farklarını göstermiştir.

Konuk'un *Mesnevî Şerhi*'nde klâsik şerh metodunu kullandığı söylenebilir. Farsça beyitleri numaralayıp yazdıktan sonra "tercüme" diyerek beytin tercümesini, daha sonra "izah" diyerek beytin açıklamasını yapmıştır. Konuk'un şerh metodunu altı bölümde incelemek mümkündür. Bunlar sırayla 1. metin, 2. beytin tercümesi, 3. kelimelerin açıklaması, 4. beytin şerhi, 5. verilen örnekler, hikâyeler ve olaylar, 6. tavsiye, nasihat, soru-cevap.

Konuk'un şerhine yöneltlen iki temel tenkit vardır: Birincisi, şerhte kullanılan mesnevî metninin, Konya'da bulunan en eski nüshadan yer yer farklılık göstermesi; ikincisi Konuk'un, Ankaravî ve diğer şârihler gibi, "17. asırdan itibaren mesnevî şârihlerince benimsenmiş olan İbn Arabî'nin görüşleri doğrultusunda yani yanlış yolda şerh yaptığı" şeklindeki tenkittir.

Konuk, bu tenkitlerin birincisine, Ankaravî nüshasını esas aldığını, bu nüshanın çok beğenilerek okunan bir nüsha olduğunu, şârihin görevinin, tenkitli metin hazırlamak olmadığını belirterek bu tenkiti yerinde bulmamaktadır.

Konuk ikinci tenkite ise, İbn Arabî'nin görüşlerinden istifade etmenin kusur olamadığı, büyük sûfiler arasında hakikatte ve mânada görüş farklılığı olmadığı şeklinde cevap vermektedir. Konuk'un şerhine yapılan tenkitler kanaatimizce yersiz olup, tenkit yapanların bu şerhi aşamadıkları görülmektedir.

Kısaca Ahmet Avni Konuk'un *Mesnevî-yi Şerîf Şerhi*'nin, şerhler içerisinde önemli bir yeri vardır. Konuk'un, hem mesnevinin altı cildini ayrıntılı şerh etmesi hem de son dönem Mesnevî şerhlerinden olması bakımından önemli şerhler arasında değerlendirilmelidir. Aslında şerhler arasındaki bazı yorum farklılıkları, bizlere Mevlâna ve *Mesnevî*'sini daha iyi anlamamıza yardımcı olmalıdır.

Kaynakça

- Âbidin Paşa (1324). *Tercüme ve Şerh-i Mesnevî-i Şerîf*, İstanbul: Kütüphanê-i İrfân.
- Âbidin Paşa (2007). *Mesnevî Şerhi*, (sadeleştiren) Mehmet Sait Karaçoğlu, İstanbul: İz Yay.
- Akdoğan, Muhammed (2009). *Ahmet Avni Konuk ve Fusussu'l-Hikem Tercüme ve Şerhi Adlı Eserindeki Hadislerin Değerlendirilmesi (II, III ve IV. Ciltler)*, (Yüksek Lisans Tezi), Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Arpağuş, Safi (2013). “Ahmet Avni Konuk ve Mesnevî-yi Şerîf Şerhi'nin Tasavvuf Çalışmaları Açısından Önemi”, *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt-Sayı 45, Eylül, s. 31-50.
- Ateş, Ahmet (1987). “Muhyiddin Arabî”, *İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: ME Basımevi, c.VIII, 4.bs.
- Avşar, Ziya (2007). “Rûhu'l-Mesnevî'de Mesnevî'nin İlk 18 Beytinin Şerh Yöntemi” *Turkish Studies, International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 2/3, Fall 2007. <http://www.turkishstudies.net> (E.T.25.12.2008).
- Avşar, Ziya (2011). *Aşk Meclisi*, Kün Yayıncılık, Yozgat.
- Can Şefik (1997). *Mevlâna Hayatı Şahsiyeti Fikirleri*, İstanbul: Ötüken Yay.,
- Ceyhan, Semih (2005). *İsmail Ankaravî ve Mesnevî Şerhi*, (Doktora Tezi), Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa.
- Çelik, İsa (2002). “Mevlâna'nın Mesnevî'sinin Tercüme ve Şerhleri”, *A. Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, Sayı 19, Erzurum, s. 71-93.
- Çelik, İsa (2005). “Mesnevî-yi Ma'nevî”, *Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, Yıl 6, Sayı 14, Ankara, s. 661-696.
- Çınar, Bekir (2009). “Ahmet Avni Konuk'un Mesnevî-yi Şerîf Şerhi'nin İlk 18 Beytindeki Şerh Usûlü”, *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 4/6 Fall 2009, Doi Number: 10.7827/TurkishStudies. 872, s. 39-61. <http://www.turkishstudies.net>
- Çınar, Bekir (2019). “Ahmed Avni Konuk'un Mesnevî-i Şerif Şerhi' Şerhi Metodu”, *Mesnevî Şârihi Ahmed Avni Konuk, Mesnevi Şârihi A. Avni Konuk'un Vefatının 80. Yıldönümü Anasına*, Selçuk Üniversitesi Mevlâna Araştırmaları Enstitüsü Yayınları, S.14, s. 99-117 Konya.

- Demirci, Mehmet (2013). “Mesnevî Dibaceleri ve Ahmet Avni Konuk’un Mesnevî Dîbâceleri Şerhi”, *Tasavvuf*, Yıl: 14, (Ocak-Haziran), Sayı: 31, s. 117-127.
- Demirci, Mehmet. “Mesnevî Şerhleri ve Şârihleri”, <http://akademik.semazen.net>, (ET: 25.11.2008).
- Demirel, Şener (2007). “Mesnevî’in Türkçe Şerhlerinde Ney Metaforu”, *Türk Kültürü, Edebiyatı ve Sanatında Mevlâna ve Mevlevîlik Ulusal Sempozyumu*, 14-16 Aralık 2006, Konya: Selçuk Üniversitesi Matbaası.
- Demirel, Şener (2007a). “Mevlâna’nın Mesnevî’sinin Türkçe Şerhleri Üzerine Bir Literatür Çalışması”, *TALİD (Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi)*, Eski Türk Edebiyatı Özel Sayısı, Cilt 5, Sayı, 10, GÜZ, s. 469-504.
- Eraydın, Selçuk (1994). “A. Avni Konuk Hayatı ve Eserleri”, *Fusûsu’l-Hikem Tercüme ve Şerhi*, İstanbul: İFAV Yay., c. I.
- Gölpınarlı Abdülbâkî (1983). *Mevlâna’dan Sonra Mevlevîlik*, İstanbul: İnkılâp ve Aka Yay.
- Gölpınarlı, Abdülbâkî (1973). *Mesnevî ve Şerhi*, İstanbul: ME Basımevi, c.I.
- Güleç, İsmail (2003). “Türk Edebiyatında Mevlâna’nın Mesnevî’sinin Tercüme ve Şerhleri” *Journal of Turkish Studies Türklük Bilgisi Araştırmaları*, hzl., Zehra Toska, 27/II.
- Güleç, İsmail (2004). “Türk Edebiyatında Cezîre-yi Mesnevî Şerhleri”, *Osmanlı Araştırmaları: The Journal of Ottoman Studies*, XXIV, s. 159-179.
- Güleç, İsmail (2006). “Mevlâna’nın Mesnevî’si’nin Tamamına Yapılan Türkçe Şerhler, *İlmî Araştırmalar Dil ve Edebiyat İncelemeleri*, İstanbul: S. 22, Güz, ss.135-154.
- Güleç, İsmail (2006). “R. A. Nicholson’un Mesnevî Tercüme ve Şerhi Üzerine”, *İlmî Araştırmalar*, İstanbul: S.20/1. ss.227-240.
- Güleç, İsmail (2006). *Mesnevî Şerhi Rûhü’l Mesnevî İsmail Hakkı Bursevî*, İstanbul: İnsan Yay.
- Güleç, İsmail (2007). “Üç Asırda Ne Değişti? 17. ve 20. Asırlarda Yapılan Mesnevi Şerhlerini Karşılaştırma Denemesi”, *Eski Türk Edebiyatı Çalışmaları II: Eski Türk Edebiyatına Modern Yaklaşımlar I*, 24 Nisan 2006, Bildiriler, hzl. Hatice Aynur vd., İstanbul, ss. 80-97. <http://turkoloji.cu.edu.tr>, (ET: 15.12. 2008).
- Güleç, İsmail (2008). *Türk Edebiyatında Mesnevî Tercüme ve Şerhleri*, 1. Baskı, Pan Yayıncılık, İstanbul.

- Güngör, Metin (2010). *Ahmet Avni Konuk ve Mesnevî-yi Şerîf Şerhindeki Tasavvuf Düşüncesi*, (Yüksek Lisans Tezi), Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa.
- Kılıç, Atabey (2007). “Dağılmış İncileri Toplamak: Şerh Tasnifi Denemesi”, *Prof. Dr. Abdülkadir Karahan Anısına I. Uluslararası Klasik Edebiyat Sempozyumu 12-13 Nisan 2007*, İstanbul.
- Kılıç, Atabey (2012). “Mevlevîlik Kültürüne Katkı Mesnevî Şerhleri Projesi”, *Sufi Araştırmaları-Sufi Studies*, Sayı 2, 2012, s. 13-23.
- Kılıç, Atabey-Ahmet Tanyıldız (2013). “Abdülbâkî Gölpınarlı’nın Mesnevî Şerhi ve Şarihliğine Dair”, *Abdülbâkî Gölpınarlı Kitabı*, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Anma ve Armağan Kitaplar Dizisi, Ankara, s. 201-226.
- Koçoğlu, Turgut (2012). “Mesnevî Şârihi Şem’î Şem’ullâh’ın Şerh Yöntemi ile Walter G. Andrews’un Sözdizimsel Metin Yorumlama Yöntemi Arasındaki Benzerlik”, *Turkish Studies Türkoloji Araştırmaları*, Volume 7/4, Fall, Doi Number: 10.7827/TurkishStudies.4021, s. 2249-2258.
- Konuk, A. Avni (2006). *Mevlâna Celâleddîn Rûmî Mesnevî-i Şerîf Şerhi I Tercüme ve Şerh*, hzl. Selçuk Eraydın-Mustafa Tahralı, İstanbul: Kitabevi Yay., 3. bas.
- Konuk, A. Avni, *Mesnevî Şerhi*, Konya: Mevlâna Müzesi Kütüphânesi no. 4740, 1. defter, s.14.
- Kusursuz, Bayram (2003). *Ahmet Avni Konuk’un Vahdet-i Vücûd Müdâfaası*, (Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Mazıoğlu, Hasibe (1973). “Mesnevî’nin Türkçe Manzum Tercüme ve Şerhleri”, *Mevlânânın700.Ölüm Yıldönümü Dolayısıyla Uluslar Arası Mevlâna Semineri*, 15-17 Aralık 1973, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları Ankara, 275-296.
- Özdemir, Mehmet (2014). “İsmail Rüşûhî-yi Ankaravî ve Ahmet Avni Konuk’un Tasavvufi Görüşlerinin Mesnevî Şerhi’nin 2. Cildi Bağlamında Mukayesesi”, *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 9/12 Fall 2014, Doi Number: 10.7827/TurkishStudies.7383, s. 573-598.
- Özdemir, Mehmet (2016). “Mesnevî’nin Türkçe Şerhleri”, *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 11/20, Fall 2016, p. 461-502.

- Özdemir, Mehmet (2016). *Derviş Muhammed Şifâyî Mesnevî Şerhi Eş-Şerhu'l-Kitâbi'l-Mesneviyyi'l-Ma'neviyy'il-Muhtasar*, İstanbul: Doğu Kütüphanesi Yayınları.
- Öztürk, Esmâ (2014). “Son Devir Osmanlı Mutasavvıflarından Ahmet Avni Konuk’un (1868-1938) İnsan-ı Kâmil Anlayışı”, *İslami Araştırmalar Dergisi (Journal of Islamic Research)*, Cilt: 25, Sayı: 3, s. 176-184.
- Şafak, Yakup (2003). “Son Mesnevî Şârihlerinden Ahmed Avni Konuk’un Mevlâna’nın Eserlerine Fikirlerine Dair Mektubu”, *İlmî Araştırmalar*, İstanbul: S.16.
- Şafak, Yakup (2010). “Mesnevî Tercüme ve Şerhlerinin Türk Kültüründeki Yeri”, *Uluslararası Mevlâna Sempozyumu Bildirileri*, C. 2, Motto Project Yayını, İstanbul, s. 811-816.
- Şentürk, Atilla (1991). *Tâhirü'l-Mevlevî Hayatı ve Eserleri*, İstanbul: Nehir Yay.
- Tâhirü'l-Mevlevî (1971). *Mevlâna Celâleddîn-i Rûmî Mesnevî Tercüme ve Şerh c. 1-14*, İstanbul: Ahmed Said Matbaası.
- Tahralı, Mustafa (1994). *Ahmed Avni Konuk’un Fusûsu'l-Hikem Tercüme ve Şerhi I* (takdim kısmı), İstanbul: İFAV Yay.
- Tarlan, Ali Nihad (1971). *Tâhirü'l-Mevlevî, Mevlâna Celâleddîn-i Rûmî Mesnevî Tercüme ve Şerh (Önsöz)*, İstanbul: Ahmed Said Matbaası.
- Temizel, Ali (1996), *Mevlâna ve Mevlevîlikle İlgili Eski Harfli Türkçe Eserler ve Müellifleri*, (Yüksek Lisans Tezi) Selçuk Üniversitesi SBE Doğu Dilleri ve Edebiyatları ABD Fars Dili ve Edebiyatı Bilim Dalı, Konya.
- Topal, Ahmet (2007). “Mesnevî’nin Türkçe Manzum Tercüme ve Şerhleri”, *A. Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, Sayı 32, Erzurum, s. 39-51.
- Topal, Ahmet (2009). “Âsâfî’nin Cezire-i Mesnevî Adlı Eseri ve Bu Eserde Yer Alan Mesnevî’nin İlk On Sekiz Beytinin Tercümesi”, *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 4/7 Fall 2009, Doi Number: 10.7827/TurkishStudies.920, s. 603-617.
- Topçu, Nureddin (1971). “Tasavvufun Merhaleleri ve Mevlâna”, *Tâhirü'l-Mevlevî, Mevlâna Celâleddîn-i Rûmî Mesnevî Tercüme ve Şerh (Önsöz)*, İstanbul: Ahmed Said Matbaası.